

WWW.IMMIGVANHEUGTEN.NL

BACKGROUND 1991

**ISLAM EN COMMUNISME IN
AFGHANISTAN**

OLIVIER IMMIG & JAN VAN HEUGTEN

1991

THE NETHERLANDS

ISLAM EN COMMUNISME IN AFGHANISTAN

In Afghanistan leven zo'n vijftien verschillende bevolkingsgroepen. Het land, een van de minst ontwikkelde ter wereld, is nooit uitgegroeid tot een eenheidsstaat. Tot de Sovjetbezetting (december 1979-februari 1989) was Afghanistan niet eerder onderworpen geweest aan enige vorm van buitenlands gezag. Het gros van de bevolking was nog nauwelijks in contact geweest met niet-moslems. Evenals in andere moslemlanden is ook de Afghaanse bevolking over de twee grootste islamitische groepen verdeeld. De soennieten maken zo'n 80 procent van de totale bevolking uit, de shi'iten vormen de resterende twintig procent. Er bestaan voorts vier invloedrijke Soefi-orde.

In de grondwetten van 1931, 1964 en 1977 werd de islam officieel erkend als staatsgodsdienst. De Afghaanse regeringen tot 1978 bestuurden het land op grond van de beginselen van de Hanafi-rechtsschool, één van de vier rechtsscholen van het soennisme. Gerechtshoven deden uitspraken op grond van de Hanafitische beginselen. De Afghaanse heersers steunden, evenals de huidige communistische regering in Kaboel, financieel die molla's die predikten volgens de soennitische tradities, en stichtten moskeen.

Om de grote minderheid van shi'iten in het land niet van zich te vervreemden werden de Hanafitische principes nooit officieel in de grondwetten opgenomen. Desondanks benadrukten shi'itische rituelen en praktijken de noodzaak van krachtige solidariteit van zowel gezinsleden als gemeenschappen onderling, om zich tegenover de dominerende soennieten staande te kunnen houden.

Opstand en invasie

Op 27 april 1978 werd president Daoed tijdens een bloedige militaire coup afgezet en met zijn hele gezin, en een paar duizend getrouwen, vermoord. De communistische DVPA (Democratische Volkspartij van Afghanistan), gericht op Moskou, nam de macht over in Kaboel.

De partijkaders die naar het Afghaanse platteland werden gezonden zagen zich daar al spoedig geconfronteerd met krachtig verzet tegen het nieuwe regime. Door de molla's (geestelijken), dorpschoude en stammenleiders werd aan het sterk gepropageerde islamitische karakter van het nieuwe regime sterk getwijfeld.

Bovendien stonden zij als grootgrondbezitters vijandig tegenover het landhervormingsprogramma van de DVPA. De onteigeningen door de centrale regering brachten hen in verzet; ze wisten de aan hen horige boeren daarin mee te slepen.

De toenemende en steeds duidelijkere aanwezigheid van Sovjet-adviseurs in het hele land, in de ogen van vele Afghanen ongelovigen van de ergste soort, wakkerde het verzet tegen de regering in Kaboel aan. De harde anti-islamitische opstelling van de revolutionaire Sovjet-leiding in de jaren twintig en dertig tegen de moslems in Centraal-Azië lag de geestelijken van Afghanistan nog vers in het geheugen, en deed hen voor de nabije toekomst het ergste vrezen.

In oktober 1978 kreeg Afghanistan een nieuwe vlag. Daarin kwam het islamitische groen niet meer voor; voor iedereen duidelijk zichtbaar werd het vervangen door het communistische rood. Militante partijleden riepen marxistische slogans tijdens gebeden, en trokken sluiers voor de gezichten van vrouwen weg. In januari 1979 begon in Kaboel een grondige zuivering onder vooraanstaande religieuze leiders. Meer dan tweehonderd werden er opgepakt, een aantal anderen werd vermoord. Vele hogere theologische scholen (madrassa's) werden gesloten. Soefi-orde werden onder dwang opgeheven. Het werd snel duidelijk dat het DVPA-regime er op uit was de islamitische geestelijkheid te zuiveren van "contra-revolutionaire elementen" - daaronder verstond men gemakshalve iedereen die het niet eens was met de politiek van de nieuwe regering in Kaboel.

Het gevolg was dat de geestelijken een jihad (heilige oorlog) uitriepen tegen het "bewind van ongelovigen" (kafirs) in de hoofdstad. Daarmee gaven zij een religieuze dimensie aan de activiteiten van de verzetsstrijders (moedjahedin: "zij die strijden in de heilige oorlog"). Het daarmee doorgaans gepaard gaande vooruitzicht van martelaarschap (shahid: "zij die in de heilige oorlog vielen") betekende rechtstreekse toegang tot de hemel, zonder voltrekking van de daartoe benodigde uitgebreide rituelen. Deze oproep was gegeven de omstandigheden bijzonder gevaarlijk voor het bewind in Kaboel. In deze vorm, als legitimering van het verzet tegen de nieuwe revolutionaire regering, kon de islam snel de vele etnische, stammen- en sociale tegenstellingen overstijgen. De kracht ervan viel, eenmaal gemobiliseerd, nauwelijks te overschatten. In maart 1979 werd in de stad Herat een ware slachting aangericht onder DVPA-leden en de aanwezige Sovjet-adviseurs.

De opstand verspreidde zich snel over de meeste Afghaanse provincies. De soldaten van het regeringsleger hadden weinig op met het nieuwe regime. Zij voelden er niets voor om op bevel van een regering van ongelovigen te schieten op hun eigen in opstand komende geloofs-, dorps- en stamgenoten. De desertie nam dan ook al spoedig een enorme omvang aan.

In Moskou werden deze ontwikkelingen in de aangrenzende satellietstaat met groeiende zorg gade

geslagen. Teneinde de DVPA in het regeringszadel te houden besloot Moskou met militaire middelen in Afghanistan in te grijpen. De invasie van de Sovjet-troepen zorgde voor een algehele uitbarsting van verzet bij alle groepen uit de Afghaanse samenleving, van welke islamitische overtuiging of etnische herkomst dan ook. De molla's riepen opnieuw op tot een heilige oorlog, nu tegen de Sovjettroepen.

Communisme of islam?

De eind 1979 door Moskou in Kaboel neergezette partijleider Karmal deed van meet af aan een aantal concessies aangaande de islam. De desastreuze ervaringen met de anti-islamitische politiek zoals die door zijn voorgangers Taraki en Amin was gevoerd spraken voor zichzelf. Belangrijkste doel van de Karmal-regering werd al spoedig het controleren en monopoliseren van de islam, aangezien het elimineren ervan onmogelijk was gebleken.

In 1980 werd de islam opnieuw officieel erkend als de staatsreligie van Afghanistan. In de Afghaanse vlag werd weer het islamitische groen opgenomen. Het nieuwe bewind realiseerde zich heel goed dat het geen openlijk anti-religieuze politiek kon voeren. De molla's en maulawis (hogere geestelijken) die de Karmal-regering in dienst nam kwamen uit zeer uiteenlopende streken en stammen. Door de geestelijkheid te organiseren naar voorbeeld van burgerlijke bestuursinstellingen poogde de Karmal-regering greep op hen te krijgen. Religieuze macht diende onderdeel en rechtvaardiging van de politieke macht te vormen. De door Karmal ingestelde staatsinstellingen voor religieuze aangelegenheden moesten de taken van de invloedrijke lokale islamitische voormannen overnemen. Daarmee streefde het regime naar het verkrijgen van de volledige controle over alle religieuze zaken.

Een speciale afdeling van de inmiddels beruchte en gehate staatsveiligheidsdienst KHAD hield alle religieuze aangelegenheden in de gaten. Aanstellingen van geestelijken, censuur op religieuze publicaties, het opbouwen van een netwerk van informanten in de moskeeën, werden door dit speciale bureau, genaamd KHAD 66, geregeld. Overigens is de KHAD inmiddels van naam en status veranderd. Voor de opbouw ervan is de machthebber in Kaboel sinds mei 1986, Nadjiboellah, verantwoordelijk.

Steun voor de DVPA-leiders Taraki, Amin, Karmal en Nadjiboellah kwam van de families en geestelijken die al voor de staatsgreep van Daoed (1973) weinig op hadden met de machthebbers in de hoofdstad. Onder het nieuwe bewind kregen zij dikwijls de hogere functies die zij begeerden, maar nooit eerder hadden weten te verkrijgen. De DVPA op zijn beurt was zeer afhankelijk van de medewerking van dergelijke lokale aanhangers, aangezien het communistische bewind buiten de enkele grote steden geen organisatie van betekenis had. De

weinig molla's die het regime steunden vormden herhaaldelijk het doelwit van aanslagen door de Afghaanse verzetsstrijders.

Verzet

Het wijdverbreide verzet zoals dat ontstond tegen de regering in Kaboel was gebaseerd op al veel langer bestaande lokale krachtenvelden binnen de Afghaanse samenleving. Het kwam van verschillende etnische groeperingen en stammen, die ieder in de praktijk zeer verschillende levensstijlen kennen. De opstandelingen werden dan ook niet geleid door één krachtige figuur. De bevolking was daartoe in tal van opzichten te verschillend. Ook de islam bleek geen toereikend middel om de bestaande tegenstellingen op langere termijn te kunnen overbruggen. De Pasjtoenen bijvoorbeeld, die ongeveer de helft van de bevolking van de rond 16 miljoen Afghanen vormen, kennen een stammentraditie die zeker zo krachtig en levend is als de islam, de zogenoemde stammencode of pasjtoenwali. Deze pasjtoenwali geeft levensvoorschriften aan de Pasjtoenen, die dikwijls in strijd zijn met de islamitische regels. Waar voorschriften en regels botsen neemt dikwijls de pasjtoenwali de overhand. Hoewel de meerderheid der Pasjtoenen zich daar niet al te druk over maakt zijn er ook genoeg minderheden die dat nu juist wel doen.

Afghanistan is sinds zijn creatie in de achttiende eeuw vrijwel onafgebroken door Pasjtoenen bestuurd (ook Karmal en Nadjiboellah zijn Pasjtoenen), wat de politieke en sociale verhoudingen tussen hen en de andere volken en stammen diepgaand heeft beïnvloed. Het gros van de overige bewoners van Afghanistan (Tadzjeken, Hezara's, Oezbeken, Aimaq etc.) kent geen met de pasjtoenwali vergelijkbare traditie. Hun acceptatie van de islam is vollediger, en minder dan bij de Pasjtoenen aan interne tegenstellingen onderhevig. Mede daardoor zijn aanzien en gezag van de geestelijke leiders binnen deze bevolkingsgroepen groter. Dit gegeven maakt echter de al gevoelige verhoudingen met de Pasjtoense stammen, die er allerlei uiteenlopende maar zelden eensluidende opvattingen aangaande de plaats en betekenis van de islam op na houden, des te gecompliceerder.

De islam op zich maakt geen onderscheid tussen het religieuze en het wereldse. Iedere ware moslem moet streven naar het zo nauwgezet mogelijk naleven van de richtlijnen zoals die door Allah in de koran en in de op schrift overgeleverde legendes rond het leven van Mohammed (hadith) zijn gegeven. Dat betekent echter niet dat er geen interne verschillen binnen de islamitische wereld (oemma) zouden voorkomen. Het grootste verschil, ook in Afghanistan, komt tot uiting in het bestaan van een soennietische en een shi'itische groepering. Beide zijn op hun beurt intern verdeeld.

De islamitische geschriften kunnen dienen ter rechtvaardiging van sterk uiteenlopende standpunten, afhankelijk van de interpretatie die bijvoorbeeld een molla aan de teksten geeft. Afghanistan bezat zelfs nooit belangrijke islamitische centra zoals die in andere islamitische landen wel voorkomen. Elke islamitische geestelijke is gerechtigd zijn eigen uitleg van de religieuze geschriften te geven. Merkwaardigheden daarbij, of zelfs regelrechte onzin, kunnen niet door een soort "hogere raad van geestelijken" worden gecorrigeerd. De islam kent in tegenstelling tot het katholicisme geen geïnstitutionaliseerde vorm. Een "islamitisch Rome" bestaat niet; Mecca en Medina zijn bedevaartplaatsen, geen zetels van een of andere vorm van hoogste islamitisch geestelijk gezag. Een van de gevolgen was dat de Afghaanse molla's zelden een politieke rol van nationaal gewicht wisten te spelen, verdeeld als zij onderling waren. Er kon dan ook geen voor het gros der Afghanen aanvaardbare religieuze leider ontstaan.

Hierin schuilt een van de fundamentele oorzaken voor de diepgaande en blijvende verdeeldheid binnen de Afghaanse verzetsgroepen, zowel die in Pakistan als in Iran. Zij allen verschillen diepgaand van mening over wat de juiste interpretatie van de islam is, en daarmee ook over hoe de Afghaanse samenleving er na de val van de huidige machthebbers uit zou moeten zien.

Islamitische regering?

In de Pakistaanse grensplaats Peshawar bevinden zich de hoofdkwartieren van de zeven grootste (soennietische) verzetsgroepen. Vier groepen worden doorgaans als fundamentalistisch gekwalificeerd. Deze partijen zijn al in de jaren zestig ontstaan. Zij hebben gemeen dat zij een radicale verandering van de Afghaanse samenleving nastreven. Elk van hen hanteert daarbij een eigen interpretatie van de islamitische geschriften, en ziet zichzelf als leidende kracht in het veranderingsproces. De drie overige worden beschouwd als gematigd. Zij komen voort uit de vooraanstaande religieuze en politieke groeperingen en streven naar het herstel van de vooroorlogse Afghaanse maatschappij, maar laten daarbij ruimte voor een zeker politiek pluralisme.

Evenals de soennietische verzetsgroeperingen dat doen bestrijden ook de voornamelijk vanuit Iran opererende shi'itische verzetsstrijders elkaar regelmatig op leven en dood. Acht gematigde groeperingen zijn er in geslaagd een alliantie te vormen, wat van belang was met het oog op de te vormen interim-regering. Hun toetreden tot de voorlopige regering in ballingschap werd echter verhinderd door de soennietische fundamentalisten, die hun meerderheid binnen de "nationale vergadering" wensten te behouden. Het toetreden van de twee voornaamste fundamentalistische shi'itische verzetsgroepen werd door de soennieten niet eens aan

de orde gesteld.

De vier radicale fundamentalistische soennietische verzetsgroeperingen zijn dank zij de oorlog en de ongelijke verdeling van de wapenhulp van groot belang geworden. Mochten zij na de val van het bewind van Nadjiboellah aan de macht komen, dan zou er voor de Afghaanse bevolking opnieuw een onaanvaardbare situatie ontstaan. Juist de traditionalistische opvattingen vinden bij de meeste Afghanen de grootste weerklank. De vorming van de door de soennietische fundamentalisten gedomineerde voorlopige regering, op 24 februari 1989, is dan ook een slechte zaak voor het verzet. Nodig is de vorming van een brede regering waarin alle Afghanen zich redelijk kunnen vinden. Precies de grote religieuze en etnische verscheidenheid van de Afghaanse bevolking vormt van oudsher een vrijwel onoverkomelijk obstakel tegen een dergelijke regering.

Drs. J. van Heugten en drs. O. Immig zijn historici, verbonden aan het NISAS (Netherlands Institute of South Asian Studies) in Amsterdam, voorheen aan de Stichting SCAR. Zij hebben sinds 1983 regelmatig over de ontwikkelingen in en rond Afghanistan gepubliceerd.

Aanbevolen literatuur

Afghanistan seit dem Sturz der Monarchie. Dokumentation zur Politik, Wirtschaft und Bevölkerung, [Dokumentationsleitstelle moderner Orient, Deutsches Orient-Institut. Aktueller Informationsdienst moderner Orient. Sondernummer 9], Hamburg, 1981, 298 pp.

Ewan W. Anderson & Nancy Hatch Dupree (eds.), *The cultural basis of Afghan nationalism*, [Pinter Publishers Ltd.] Londen/New York, 1990, 264 pp.

Henry S. Bradsher, *Afghanistan and the Soviet Union*, Durham (N.C.), 1985, (new and expanded edition), 384 pp.

Dieter Braun & Karlernst Ziem, *Afghanistan: sowjetische Machtpolitik, islamische Selbstbestimmung: innerafghanische Prozesse, regionale Konfliktfolgen, internationale Verflechtungen*, [Nomos] Baden-Baden, 1988, 308 pp.

Paul Bücherer-Dietschi & Christoph Jentsch (eds.), *Afghanistan: Ländermonographie*, [Stiftung Bibliotheca Afghonica] Liestal, 1986, 492 pp.

Bart Dekker & Marc Guillet, *Afghanistan*, [Novib], Den Haag, 1984, 44 pp.

Louis Dupree, *Afghanistan*, [Princeton University Press] Princeton, 1980, 778 pp.

M.M.M. Geurts & Marie-Jeanne Valentijn, *Afghanistan*, [Staatsuitgeverij. Landendocumentatie no 9] 's-Gravenhage, 1980, 80 pp.

Jan van Heugten & Olivier Immig, *De Sovjet-invasie in Afghanistan: motieven en achtergronden* [SCAR Cahier 1986], Amsterdam, December 1986, 88 pp.

Jan van Heugten & Olivier Immig, *Afghanistan na de terugtrekking van de sovjettroepen* [SCAR Cahier 1989], Amsterdam, December 1989, 72 pp.

Bo Huld & Erland Jansson (eds.), *The tragedy of Afghanistan: the social, cultural and political impact of the Soviet invasion*, [Croom Helm] Londen, 1988, 270 pp.

Rosanne Klass (ed.), *Afghanistan: the Great Game revisited*, [Freedom House] New York, 1987, 519 pp.

Olivier Roy, *Islam and resistance in Afghanistan*, [Cambridge University Press], Cambridge, 1986, 253 pp.

Amin Saikal & William Maley (eds.), *The Soviet withdrawal from Afghanistan*, [Cambridge University Press] Cambridge, 1989, 177 pp.

SUMMARY: ISLAM AND COMMUNISM IN AFGHANISTAN

On the eve of the Soviet invasion there lived 16 million people, consisting of 15 ethnic groups, in Afghanistan. Approximately 80% of the Afghans are sunnite, the others are shi'ite moslems. There are also several large Sufi orders. In all constitutions since 1931 the sunni islam is officially recognized as the state religion.

The small communist People's Democratic Party of Afghanistan (PDPA) took over power in Kabul in April 1978, and attempted to force through its radical reforms in the countryside. In January 1979 the PDPA initiated a large purification of anti-governmental clergymen. These reacted by issuing a call to 'jihad' against the revolutionary government. The revolt spread over the country, while desertions from the government army began to take on alarming proportions. In Moscow these developments in neighbouring Afghanistan were watched with growing anxiety. As the PDPA regime seemed to be on the verge of collapse, Brezhnev c.s. decided to send in a 'limited contingent' of Soviet troops. Their arrival provoked a general outburst of resistance. The new PDPA leader in Kabul, Babrak Karmal, now sought to organize and control islam in order to fortify his position. This policy hardly rendered the desired result.

Resistance to the PDPA/Soviet regime was necessarily based on the existing highly divergent ethnic structure of Afghan society. Therefore, revolt and resistance were led by numerous local headmen, instead of being conducted by one strong national leader. Even islam has never shown itself capable of bridging the main differences between the segments of Afghan society. It is hardly surprising that there never stood up a strong national religious leader.

This segmentation also manifested itself within the Afghan resistance groups, based in Pakistan and Iran. Sunnite and shi'ite groups carried out military operations independently of each other. To make matters worse, the seven sunnite groups are divided among themselves. Four of them are labeled fundamentalist, the other three are considered moderate traditionalist. Especially the four radical sunnite groups gained importance, owing to their well disciplined organizations and the large share of arms support they received.

A future fundamentalist government in Kabul would be unacceptable to the majority of the Afghan people, since traditionalist views are held by most Afghans. A viable Afghan government requires a broad base of popular support. The existing interim government in exile, dominated by the four fundamentalist groups, unfortunately does not meet this demand.

Op deze website geplaatst: maart 2009

Eerder gepubliceerd als:

Jan van Heugten & Olivier Immig, "Islam en communisme in Afghanistan", in: Thijl Sunier en Arend Jan Termeulen (redactie), *Macht, mobilisatie en moskee. De diversiteit van de islam* Amsterdam, 1991, pp 25-29